

Ҷумҳурии Тоҷикистон
Интиҳоботи парламонӣ - Даври якум
27 феввали соли 2005

Миссияи Назорати Интиҳоботи САҲА/ДИДҲБ

Тарҷумаи гайрирасмӣ аз забони англисӣ

ИЗҲОРОТ ДАР БОРАИ АРЗЁБӢ ВА ХУЛОСАҲОИ ПЕШАКӢ
(аз 25 феввали соли 2005)

Миссияи назорати интиҳоботи (МНИ) 27 феввали соли 2005 ба палатаи поёнии парламон - *Маҷлиси Намояндагон* - бо даъвати Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Дафтари Институтҳои Демократӣ ва Ҳуқуқи Башари Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА/ДИДҲБ) таъсис дода шуд. МНИ ба интиҳоботи маҳаллӣ ва минтақавӣ, ки дар як рӯз бо интиҳоботи парламонӣ гузаронида мешавад, баҳо надодааст, ба ғайр аз ҳолатҳое, ки ба интиҳоботи парламонӣ таъсири бевосита доштанд.

Изҳороти мазкур арзёбиҳо ва хулосаҳои пешакӣ буда, пеш аз ба охир расидани ҳисоби овозҳо ва эълон намудани натиҷаҳои ниҳоии интиҳобот, ҳаллу фасл кардани аризаю шикоятҳо ва анҷом додани таҳлили пурраи бозёфтҳои рӯзи интиҳобот мебошад. Арзёбии ниҳоии интиҳобот аз он вобаста аст, ки чӣ тавр ин тартиботи муҳим иҷро карда мешаванд ва инчунин баргузори имконпазири даври дуюми овоздиҳӣ чӣ тавр сурат мегирад.

ХУЛОСАҲОИ ПЕШАКӢ

Интиҳоботи 27 феввали соли 2005 дар Тоҷикистон ба бисёр ӯҳдадориҳои САҲА ва дигар меъёрҳои байналмилалии интиҳоботи демократӣ мувофиқ набуданд. Ба ҷуз баъзе ҷиҳатҳои раванди интиҳобот, аз ҷумла, баъзе унсурҳое, ки бартари интиҳоботи мазкурро аз интиҳоботи гузашта нишон медоданд, нуқсонҳои ҷиддие ҷой доштанд, ки ба қонунгузори миллӣ, ӯҳдадориҳои САҲА ва на ба дигар меъёрҳои интиҳоботи демократӣ мувофиқат намекарданд:

Ба монанди:

- Ҳайати комиссияҳои интиҳобот ба қадри кофӣ пурмӯхтаво ва гуногунандеш набуд, то боварии васеи оммаро таъмин намояд. Алалхусус, бисёр шахсони расмии ҳукуматҳои маҳаллӣ ба ҳизби ҳукмрон пайвастагӣ доштанд ва дар комиссияҳои интиҳобот вазифаҳои роҳбарикунандаро ишғол мекарданд. Ин ҳолат сабабгори сар задани масъалаҳои ҷиддӣ нисбат ба мустақиллияти комиссияҳои интиҳоботӣ шуд;
- То он ҷое, ки МНИ тавонист муайян кунад, КМИР ва бисёре аз Комиссияҳои Ҳавзавии Интиҳобот (КҲИ) бо аҳли ҷомеа вохӯриҳо

- нагузарониданд, ки ин ба шаффофияти интихобот халал расонда, масъалаи мувофиқи қонун қарор қабул кардани комиссияҳоро зери шубҳа гузошт;
- Маъракаи сиёсӣ ба андозаи намоён аз ҷониби шахсони расмӣ масъули интихобот ва ҳокимиятҳои давлатӣ, на аз ҷониби ҳуди номзадҳо назорат ва идора карда шуд;
 - Ба ду нафар роҳбари шинохтаи муҳолифин ба хоҳири гунаҳкор карданашон андаке пеш аз интихобот имконият дода нашуд, то номзидашонро пешбарӣ кунанд, ҳарчанд ки онҳо гунаҳкор ҳисоб нашудаанд. Якчанд роҳбари дигари муҳолифин таи соли гузашта ба ҳабс кашида шуданд ва баъзе ҳизбҳои сиёсӣ умуман ба қайд гирифта нашуданд;
 - Раванди пешниҳод намудани арзу шикоятҳои расмӣ шаффоф ё самаранок набуд;
 - Ба таври таъсирбахш бастанӣ чор рӯзномаи мустақил ва набудани имконияти бақайдгирӣ барои дигарон ифодакунандаи намунаи даҳлати расмӣ ба қору фаъолияти матбуот аст, ки раванди интихоботи демократиро халалдор месозад;
 - Набудани имконияти ба таври осон дастрас намудани маълумот дар бораи номзадҳо ва ҳизбҳо аз тариқи аксарияти воситаҳои озодаи ахбори омма ва давлатӣ, ҳамчунин ҳолатҳои сензураи паёмҳои ҳизбҳои сиёсӣ дар телевизиони давлатӣ имкониятҳои интихобкунандагонро ба интиҳоби бо маълумот асоснок зери шубҳа гузошт.

Дар айни замон баъзе унсурҳои мусбати интихобот инҳоянд:

- Раванди осоиштаи интихобот бо ҳолатҳои ғайриҷиддии қонунвайронкунии ошқорои марбут ба интихобот;
- Шаш ҳизби сиёсӣ ва бисёр номзадҳо – худпешбар дар интихобот иштирок карда, то андозае ба интихобкунандагон имконияти интиҳоб кардан ва гуногунандешӣ пешниҳод карданд;
- Тағйироту иловаҳои ба қонуни доир ба интихобот даровардашуда то андозае сохтори қонунгузорию, ки дар асоси он интихобот гузаронида шуд, беҳтар гардониданд;
- Баъзе чораҳо дида шуданд, ки барои фароҳам овардани эътимоду боварӣ мусоидат намуданд, аз он ҷумла қуттиҳои шаффоф барои бюллетенҳои интихобот ва чораҳо оид ба таъмини рамзҳои ҳимоятии бюллетенҳои интихобот;
- Воситаҳои давлатии ахбори омма интихоботро хеле қаноатмандона тавзеҳ доданд, дар онҳо эълонҳои бисёре доир ба интихобот интишор шуданд

Рӯзи интихобот орому осуда буд ва нозирон 80%-и участкаҳои интихоботиро аз ҷамъи қитъаҳо, ки дар онҳо мушоҳида бурданд, мусбат арзёбӣ карданд. Бо вучуди ин, рӯзи интихобот аз вайронкориҳои зиёди тартиботӣ тӣҳӣ набуд. Овоздиҳӣ ба ҷои дигарон масъалаи ҷиддӣ ва паҳнғашта буд. Бюллетенҳо дар бисёр участкаҳои интихоботие, ки таҳти мушоҳида қарор доштанд, хуб назорат

ва ҳисоб карда нашуданд. Раванди ҳисоби овозҳо дар бисёр участкаҳои интихоботӣ боиси нигарониҳои ҷиддӣ гашт; нозирон ҷараёни ҳисоби овозҳоро дар 53%-и участкаҳои назоратшуда «бад» ё «ниҳоят бад» баҳогузорӣ карданд. Тартиби лозимии ҳисоб барои кафолат додани шаффофияти раванд риоя нашуд ва дар пуркунии протоколҳо истифода аз қалам ҳамчун масъалаи ҷиддӣ боқӣ монд. Теъдоди овоздиҳандагони дар интихобот ширкат намуда ба назари нозироне, ки дар ин қитъаҳо мушоҳида мебуданд, ғайривоқеъ баланд нишон дода шуд. Ҷамъбасти овоздиҳӣ саволҳои ҷиддиро ба миён овард, зеро бисёр участкаҳои интихоботӣ протоколҳои холиро ба КҲИ фиристоданд ва ҳамчунин нозирон мушоҳида намуданд, ки дар пур кардани протоколҳо даҳлат карданд. Ин амал шаффофияти ҷамъбасти овоздиҳиро зери шубҳа қарор дод. Баъзе нозирони миллӣ дар фаъолияти худ, ҳангоми ҳисоб ва ҷамъбасти овозҳо дар комиссияҳои участкаҳои интихобот ва дар 9 комиссияҳои ҳавзавии интихобот ба монеаҳо рӯ ба рӯ шуданд.

САҲА/ДИДҲБ чун ҳамеша тайёр аст, ки кӯмаки худро ба намояндагони ҳукуматҳо ва ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон барои беҳсозии раванди интихобот расонад.

АРЗЁБИҲОИ ПЕШАКӢ

Замина

Интихоботи 27 феввали соли 2005 барои интихоботи вакилони Маҷлиси намояндагон - палатаи поёнии парлумон гузаронида шуд; аъзои палатаи болоии парлумон, яъне Маҷлиси миллӣ бавосита интихоб мешаванд. Маҷлиси намояндагон аз 63 вакил иборат аст; 22 нафар вакил аз ҳавзаи ягонаи умумичумхуриявӣ мутаносибан ба шумораи овозҳое, ки ба рӯйхати номзадҳои аз тарафи ҳизбҳои сиёсӣ пешниҳодгардида ва 41 нафар вакил аз ҳавзаҳои якмандатӣ тавассути низоми мажоритарӣ интихоб карда мешаванд. Ҳизбҳои сиёсӣ бояд ҳадди панҷфозиро гузаранд, то ки номзадҳои онҳо аз рӯйхати ҳизбҳои сиёсӣ соҳиби мандати вакилӣ шаванд. Барои дар ҳавзаҳои якмандатӣ интихоб шудан, номзад ба вакилӣ бояд аксарияти мутлақи овозҳоро соҳиб шавад, вагарна баъди ду ҳафта, интихоботи такрорӣ барои муайян кардани ғолиб байни ду номзаде, ки аз ҳама бештар овоз гирифтаанд, гузаронида мешавад. Барои он ки натиҷаҳои интихобот боэътибор доништа шаванд, бояд ақалан 50% теъдоди интихобкунандагон иштирок кунанд.

Таъсири оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз ҳам ҳис карда мешавад: аз ҷумла фарқияти амиқ миёни ҳукумат ва баъзе ҳизбҳои сиёсии муҳолиф ҷой дорад, инчунин, дар баъзе қисматҳои мамлакат мардум бар он ақидаанд, ки оромӣ нисбат ба демократия бояд афзалтар бошад. Дар муқоиса бо интихоботи гузашта баъзе пешравиҳо дар саҳнаи сиёсӣ, аз ҷумла бештар шудани вазъияти амниятӣ, муқолимаҳои давомдор ва баъзе ҳамкориҳо байни ҳукумат ва ҳизбҳои сиёсии муҳолифи бақайдгирифташуда ва болоравии ҷомеаи шаҳрвандӣ ба назар мерасанд. Дар соҳаи сиёсӣ бошад, қудрати Президент зиёдтар шуда,

мухолифин 30% вазифаҳои роҳбарикунандаро дар ҳукумат, ки дар шартномаи сулҳи байни тоҷикон пешбинӣ шуда буд, ҳоло надоранд ва чунин ба назар мерасад, ки фазо барои фаъолияти мустақили сиёсӣ ва мустақилияти воситаҳои ахбори умум маҳдуд аст.

Заминаи ҳуқуқӣ

Интихобот дар асоси Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонуни Конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» гузаронида шуд, ки ин қонун соли 1999 қабул шудааст ва 16 июни соли 2004 тағйирот дароварда шудаанд. Тағйироти наво, ки баъд аз давраи тӯлони муҳокимарониҳо бо иштироки ҳизбҳои мухолифи сиёсӣ қабул гаштанд, баъзе ислоҳоти мусбат ва дилхоҳро дар бар мегиранд. Тағйироти нав аз чунин муқаррарот иборатанд: ошкоро гузаронидани маҷлисиҳои комиссияи интихоботӣ; манъ кардани даҳлат дар гузаронидани интихобот аз тарафи сохторҳои давлатӣ; иштироки намоёндагони мухолифин дар комиссияҳои ҳавзавии интихобот; дастрасии беҳтари номзадҳо ва ҳизбҳо ба радио ва телевизиони давлатӣ ва инчунин талабот барои овеҳтани натиҷаҳои ҳисоби овозҳо дар ҳар як комиссияи участкавии (ҳавзавии) интихобот. Дар ҳоле ки заминаи ҳуқуқӣ ҳануз ҳам пешравиҳои назаррасро тақозо мекунад, он барои гузаронидани интихоботи демократӣ метавонад замина гузорад, ба шарте ки интихобот ба таври озод ва бегаразона гузаронида шавад ва бо дастурҳои ҳамаҷониба мукамал гардонидани шавад, то ки норасоҳои зиёди қонуни мавҷуда бартараф карда шаванд.

Мутаассифона, бисёр тағйиротҳои бамаврид дар қонун ба таври бояду шояд амалӣ нагаштанд. Масалан, ошкоро гузаронидани ҷаласаҳои комиссияҳои интихоботӣ самараи амалӣ надоштанд, зеро аксари комиссияҳои интихоботӣ ҷаласаҳои оммавӣ нагузарониданд. Манъ кардани даҳлати сохторҳои давлатӣ ба интихобот маънии худро гум кард, чунки теъдоди зиёди ашхоси расмӣ мақомоти давлатӣ ба сифати роҳбарони комиссияҳои интихобот таъйин шуда буданд. Илова бар ин, аксарияти камбудии назарраси қонун ҳангоми ворид кардани ислоҳоти соли 2004 бартараф нашуданд. Алалхусус, ташвишовар он аст, ки қонуни интихобот ҳайати пурмӯхтаво ва гуногунандеши комиссияҳои интихоботро таъмин намекунад; ҳеҷ муқаррарот дар бораи иштироки нозирони ғайриҳизбии миллӣ, вучуд надорад; тартиботи баррасии арзу шикоятҳо кофӣ нест; ба дӯши номзадҳо талаботҳои иловагӣ барои ба қайд гирифтани бор карда шуданд ва инчунин муқаррароти қонун дар бораи бақайдгирии интихобкунандагон, тартиботи овоздиҳӣ, ҳисоб ва ҷамъбасти овозҳо ба дараҷае норавшан ҳастанд, ки ба осонӣ метавонанд сӯйистифода шаванд.

Комиссияи марказии интихобот ва раёйпурсӣ тартибот ва қоидаҳои муфассалро, ки тавонанд норасоҳои зиёди қонунро бартараф намоёнд, қабул накард.

Ташкили интихобот

Сохтори ташкили интихобот аз се зина иборат аст: Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ, 41 комиссияи ҳавзавӣ ва 2953 комиссияи участкавии интихобот. Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ 15 нафар аъзо дорад, ки онҳоро парламон бо пешниҳоди Президент таъйин мекунад. Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ дорои бюджет (800 000 доллари Амрико), кормандон ва таҷҳизоти компютери маҳдуд аст. Раиси Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ ва кормандони он, инчунин аксари роҳбарони комиссияҳои ҳавзавии интихобот бо МНИ вохӯриҳои мунтазам доштанд.

Умуман, дар сохтори комиссияҳои интихобот намояндагии пурмуҳтаво ва гуногунондеш вучуд надоад ва дар натиҷа, ҳизбҳои муҳолиф ба комиссияҳои интихобот боварӣ надоранд. Дар қонуни интихобот омадааст, ки пешниҳодоти ҳизбҳои сиёсӣ ҳангоми таъйин кардани аъзои комиссияҳои ҳавзавии интихобот ба назар гирифта мешаванд. Воқеан ҳам, номзадҳои пешниҳодкардаи ҳизбҳои сиёсӣ ба узвияти комиссияҳои ҳавзавии интихобот дохил карда шудаанд, ки ин як қадами мусбат аст. Дар қонун иштироки намояндагони ҳизбҳо дар Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ ё дар комиссияҳои участкавии интихобот пешбинӣ нашудааст, вале якҷанд узви ҳизбҳои муҳолиф ба КМИР дохил карда шуданд ва баъзе комиссияҳои ҳавзавии интихобот кӯшиш карданд, то аъзои ҳизбҳои муҳолифро ба ҳайати комиссияҳои участкавии интихобот дохил кунанд. Вале дар маҷмӯъ, дар ҳайати комиссияҳои интихоботӣ тарафдорони ҳизби ҳукмрон нисбат ба дигарон зиёданд.

Чи тавре, ки ба МНИ маълум аст, Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ дар муддати панҷ ҳафтаи пеш аз интихобот ягон ҷаласаи оммавӣ нагузаронидааст, ки ин боиси нигарониҳои хеле ҷиддӣ дар масъалаи шаффофият ва боэътимодии кори комиссия мегардад. Азбаски ҷаласаҳои оммавӣ гузаронида нашуданд, саволе ба миён меояд, ки чӣ тавр қарорҳо дар асоси муқаррароти қонуни интихобот қабул шуданд, ки иштироки аз се ду қисми аъзои комиссияро талаб мекунанд ва барои қабули қарор бояд зиёда аз 50% иштироккунандагон овоз диҳанд.

Ташкили ҳавзаҳои якмандатӣ вазифаи Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ мебошад, ки ин низ ташвишвар аст. 41 ҳавзаи якмандатӣ аз ҷиҳати ҳаҷм аз ҳамдигар хеле фарқ мекунанд: аз 50 454 интихобкунанда дар Ванҷ то 103 383 интихобкунанда дар Исфара. Дар ин ҳолат савол оид ба баробарии овозҳо ба миён меояд ва қонун дар бораи интихобот вайрон мешавад, чунки аз рӯи қонун дар ҳаҷми ҳавзаҳо танҳо 15% фарқият (20% дар минтақаҳои дурдаст) ҷой дошта метавонад. Масалан, дар Исфара, ки пештар ҳизбҳои муҳолиф соҳиби мандатҳо

шуданд, дар Душанбе, дар баъзе ҳавзаҳо бошад, ҳар як ҷой қариб ду баробар бештар интиҳобкунандагон овоз медиҳанд. Тақрибан аз се як қисми ҳавзаҳо (аз 41 ҳавза 13 - тоаш) ба талаботи қонун дар ин маврид ҷавобгӯ нестанд.

Қонун тартиботи овоздиҳии пешакӣ, овоздиҳии сайёр, овоздиҳии берун аз марзи Тоҷикистон, овоздиҳӣ дар қисмҳои низомиро равшан намесозад. Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ дастурҳои равшану фаҳмо қабул накардааст, то ин масъалаҳои номбаршуда ҳаллу фасли худро ёбанд ва ҳолатҳои ихтилофу нодурустфаҳмӣ дар сатҳи комиссияҳои интиҳоботии поёӣ ва маҳдуд шудани шаффофият пешгириӣ шаванд.

Дастурамали омӯзишӣ, ки аз тарафи Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ барои аъзо ва кормандони комиссияҳои участкавии интиҳобот омода ва таҳия шудааст, тартиботи муфассалро оиди беҳтар кардани раванди овоздиҳӣ, шартӣ бо ручка пур кардани протоколҳои комиссияҳои участкавии интиҳоботро дар бар мегиранд. Ҳарчанд ки ин дастурамал аз тарафи комиссияҳои ҳавзавӣ ва участкавии интиҳобот истифода бурда шавад ҳам, аксарияти аъзои комиссияҳои ҳавзавии интиҳобот аз муқаррароти он огоҳ нестанд. Илова бар ин тартиботи дар дастурамал овардашуда ҳамчун муқаррароти расмӣ қабул нашудааст, бинобар ин онҳо статуси қонунӣ надоранд.

Ду қадами махсусан муҳим ба сӯи шаффофият он аст, ки аввалан Раиси Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ ба МНИ ваъда дод, ки нозирон метавонанд аз комиссияҳои участкавии интиҳобот нусхаҳои расмии протоколҳои ҷамъбасти натиҷаҳои овоздиҳиро дастрас кунанд ва сониян, Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ натиҷаҳои пурраи овоздиҳиро дар ҳамаи участкаҳои интиҳоботӣ, вақте ки вай, яъне раис натиҷаҳои пешакиро дар рӯзи баъдинаи интиҳобот эълон намуд, пешкаши аҳли ҷомеа хоҳад кард. Ин қадамҳо тартиботи ҷамъбасти натиҷаҳоро ба таври назаррас беҳ гардониданд.

Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсӣ барои беҳтар гузаронидани интиҳобот дар муқоиса бо интиҳоботи гузашта, бо кӯмаки созмонҳои байналмилалӣ барномаҳои фаъоли омӯзиширо бо иштироки аъзои комиссияҳои ҳавзавӣ ва участкавии интиҳобот амалӣ гардонид.

Қонун дар бораи интиҳобот муқаррар кардааст, ки комиссияҳои интиҳоботӣ аз ҳукумат вобаста нестанд. Аммо дар амал, кормандони баландмартабаи ҳукуматҳои минтақавӣ ва маҳаллӣ ба вазифаҳои раис ва аъзои комиссияҳои интиҳоботӣ дар ҳама сатҳҳо, бахусус дар комиссияҳои ҳавзавии интиҳобот таъйин шудаанд. Ин амал хеле ҳам ташвишовар аст, чунки мустақилияти ташкилдихандагони интиҳоботро ба зерӣ шубҳа мемонад. Воқеан, фарқият байни ҳукуматҳои маҳаллӣ ва ташкилдихандагони интиҳобот равшан набуд. Масалан, маводи интиҳобот дар идораҳои ҳукуматҳои маҳаллӣ нигоҳ дошта мешуд ва ё

кормандони мақомоти расмӣ ба сифати аъзои комиссияҳои ҳавзавии интиҳобот (КҲИ) вохӯриҳои пешазинтиҳоботӣ ташкил мекарданд.

Аксарияти комиссияҳои ҳавзавии интиҳобот мисли Комиссияи марказии интиҳобот ва раёипурсӣ ҷаласаҳои оммавӣ нагузарониданд, ки ин амал низ дар масъалаи раванди қонунии қабули қарорҳо ташвишовар аст. Бо вучуди он, ки кори баъзе КҲИ ба андозаи назаррас шаффоф буд, вале баъзеи дигар (КҲИ 1, 4, 11, 13, 17 ва 37) ба нозирони МНИ дастрас шудан ба ҳуҷҷатҳо ва маълумотро рад карданд, ки ин хилофи қонун аст.

Омодагии техникӣ ба интиҳобот умуман, сари вақт ба анҷом расид. Қуттиҳои шаффоф барои овоздиҳӣ ҳарида шуданд ва маводи интиҳобот дар сари вақт ба КҲИ расонида шуданд, ки ин низ як қадами нав аст. Бехатарии бюллетенҳои овоздиҳӣ ба воситаи нишонаҳои обӣ дараҷаи ҳимоят гирифтанд ва дар марказ чоп шуданд. Ба МНИ мушоҳидаи ҷараёни чопи бюллетенҳо иҷозат дода нашуд.

МНИ маълумоти эътимодбахше ба даст овард, ки мувофиқи он аъзои ду комиссияи ҳавзавии интиҳобот (рақами 13 ва 17) аз роҳбарони болоии комиссия хоҳиш кардаанд, ки протоколҳои холии ҷамъбасти натиҷаҳои овоздиҳии ҳавзаи интиҳоботиро имзо кунанд, ки ин амал метавонад ҳамчун айбдоркунии ҷиддӣ дар кӯшиши тақаллубкории овозҳо арзёбӣ шавад. Як ҳизби муҳолиф ба прокурори давлатӣ шикоят пеш овард, вале то рӯзи интиҳобот воқунише ба амал наомад. Дархости МНИ барои вохӯрӣ бо прокурор қонунгардонидани нашуд.

Дар Тоҷикистон рӯйхати ягонаи овоздиҳандагон вучуд надорад. Рӯйхати интиҳобкунандагон барои ҳар як интиҳобот дар маҳалҳо тартиб дода мешавад. Ин кор дар асоси рӯйхати қаблӣ тавассути санҷиши хона ба хона гаштан сурат мегирад. Дар бисёр маҳалҳо саъю талоши назаррасе дар мавриди ислоҳ кардани рӯйхати интиҳобкунандагон ба харҷ дода шудааст. Бо вучуди он, тартиби мазкур барои роҳ додан ба иштибоҳ ё имконияти якҷанд маротиба сабти ном шуданро дорад. Теъдоди зиёди шахрвандони Тоҷикистон, ки дар хориҷи кишвар кору зиндагӣ мекунанд (тахминан 400 000 ё бештар) низ ташвишовар аст ва онҳо мумкин аст дар рӯйхати овоздиҳандагони кишвар ва инчунин дар рӯйхатҳои аз тарафи сафоратхонаҳо ва дигар идораҳои давлатии муқими хориҷи кишвар тартибдодашуда пайдо шаванд.

Мӯҳлат барои ба қайд гирифтани овоздиҳандагон то 12 феврал буд ва пас аз он рӯйхатҳо бояд дар биноҳои участкаҳои интиҳоботӣ барои шиносоии умум овехта мешуданд. Дар бисёр ҳолатҳо рӯйхатҳо сари вақт тартиб дода ва овехта нашуданд. Дар ҳар сурат, номҳои интиҳобкунандагонро мумкин буд то рӯзи интиҳобот ва ҳатто дар рӯзи интиҳобот ба рӯйхат илова кунанд. Теъдоди интиҳобкунандагон тақрибан ба 3.1 миллион нафар мерасид.

Номзадҳо ва Фазои Пешбурди Маъракаи Интихоботӣ

Шаш ҳизби сиёсӣ, аз ҷумла: ҳизби ҳукмрони Халқӣ-Демократии Тоҷикистон (ХХДТ), ҳизби Коммунисти Тоҷикистон (ХКТ), ҳизби Наҳзати Исломи Тоҷикистон (ХНИТ), ҳизби Сотсиалистии Тоҷикистон (ХСТ), ҳизби Демократии Тоҷикистон (ХДТ) ва ҳизби Сотсиал – Демократии Тоҷикистон (ХСДТ) дар интихобот иштирок карданд. Баъзе ҳизбҳо аз тарафи мақомоти давлатии кишвар ба қайд гирифта нашуданд ва ба ҳамин хотир ҳуқуқи дар интихобот иштирок кардан надоштанд, ки ин ҳолат нишондиҳандаи он аст, ки фазои ҳизбҳои сиёсӣ то андозае маҳдуд аст. Ҳамчун як иқдоми мусбат, рӯзи 1 феврал ҳамаи шаш ҳизби сиёсӣ оид ба меъёрҳои рафтор дар пешбурди маъракаи интихобот шартнома имзо карданд.

Тақрибан 230 номзад барои 63 ҷой дар интихоботи парлумонӣ, аз ҷумла номзадҳои худпешбарӣшуда, ки ба ҳеч ҳизб узвият надоранд, номнавис шуданд. Гуногунии номзадҳо ва ҳизбҳо то андозае нишондиҳандаи гуногунандешӣ буда, ба овоздиҳандагон имконияти аз миёни онҳо интихоб карданро фароҳам овард, аз ҷумла имкони овоздиҳиро ба ХНИТ, ки ягона ҳизби исломии расман дар минтақа ба қайд гирифташуда мебошад. Вале умуман, муҳити сиёсӣ дар Тоҷикистон маҳдуд аст. Тақрибан 40 нафар номзоди бақайдгирифташуда, аксарияти онҳо дар давоми ду рӯзи пеш аз интихобот номзодии худро бозпас гирифтанд, ки ин масъалаи поквичдонии онҳоро зери савол қарор дод ва дар рӯзи интихобот ба нофаҳмиҳо расонид.

Як қатор боздоштҳо ва боз кардани парвандаҳои ҷиноӣ ба муқобили роҳбарони ҳизбҳои муҳолиф якҷанд моҳ пеш аз интихобот, ба муҳити сиёсӣ таъсири ҷиддии манфӣ расонид. Қонун дар бораи интихобот иштироки номзадҳоро дар интихобот, дар ҳолати таҳти ҷустуҷӯ қарор доштани онҳо, вобаста ба ҷиноятҳои вазнин, ҳатто агар ҳукми суд набаромада бошад ҳам, манъ мекунад. Ин амал ба принсипи умумибашарии эҳтимолияти бегуноҳӣ, ки дар Конститутсия муқаррар гаштааст, муҳолифат мекунад. Якҷанд моҳ пеш аз интихобот, ду номзоди шинохтаи муҳолифин – Маҳмадрӯзӣ Искандаров ва Султон Қувватов дар ҳамин асос аз интихобот хориҷ шуданд. Новобаста аз омилҳо, маҳрум кардани номзадҳои асосӣ аз иштирок дар арафаи интихобот сабаби ташвиши ҷиддӣ мебошад. Илова бар ин, якҷанд нафар аъзои фаъоли ҳизбҳои сиёсӣ, тайи соли охир, дар боздошт ё маҳкама қарор доранд, ки муовини раиси ҳизби сабти ном нашудаи «Тараққиёт» ва ду нафар аъзои ХНИТ мисоли ин гуфтаҳоянд. Мавҷудияти чунин ҳодисаҳо ошкоро будани ҷараёни сиёсиро дар Тоҷикистон зери шубҳа қарор медиҳад.

Ҳабс кардани Искандаров, дар интихоботи кунунӣ, зарбаи ҷиддӣ буд ба ҳизби демократӣ. Ҳамчунин, дар охири соли 2004, бо сабаби ба гурӯҳҳо ҷудо шудани Ҳизби Сотсиалистӣ, Вазорати адлия сарварии гурӯҳеро, ки ба ҳуқумат тамоюл

дошт, ба қайд гирифт. Ҳамин тариқ, ҳукумат бо баъзе иқдомҳои худ аз шаш ҳизби бақайдгирифташуда ду ҳизбро чанд ҳафта пеш аз интихобот бетаъсир гардонид.

Ба истиснои баъзе ҳолатҳо, идоракунии раванди бақайдгирии номзадҳо ба назар хуб буд.

Ба ҳар ҳол, муқаррароти қонун дар бораи пешбарии номзадҳо маълум нест ва аксари вақтҳо ба тарзи маҳдуд ва ғайримаъмулӣ сурат гирифта, имкониятҳои қонунии баъзе номзадҳоро маҳдуд месозад. Масалан, хонум Файзинисо Воҳидова аз тарафи КМИР ҳамчун номзад дар рӯйхати ҳизбӣ пазируфта шуда буд, вале КҲИ ўро ҳамчун номзади яқмаддатӣ дар асоси ҳамон декларатсияи молӣ ба қайд нагирифт. Тақрибан 100 номзади умда ба қайд гирифта нашуданд. Сабабҳои асосӣ барои инкори бақайдгирӣ - ин пешниҳод накардани теъдоди кофии имзоҳои эътиборнок ё гузаронидани маблағи гарави интихоботӣ мебошанд.

Ҳаҷми гарави бақайдгирии номзад дар муқоиса бо меъёрҳои маҳаллӣ бисёр баланд аст (800 доллари ИМА, ё муодили даромади ҳадди ақал дар тӯли 16 сол). Асосан ҳамаи ҳизбҳо аз он шикоят мекарданд, ки ҳаҷми баланди гарави интихоботӣ монеъи бақайдгирии бисёре аз номзадҳои умда шуд ва интихоби овоздиҳандагонро маҳдуд сохт. Талабот оид ба маълумоти олий доштани номзад хилофи ўҳдадорӣҳои САҲА буд ва барои баъзе номзадҳои умда монеъа мешуд.

Мувофиқи қонуни интихобот, номзадҳо метавонанд барномаи пешазинтихоботии худро дарҳол пас аз бақайдгирӣ ба роҳ монанд, вале барои ин вақти муайян муқаррар карда нашудааст. Ин чунин маънӣ дорад, ки баъзе номзадҳо озодона пеш аз дигар номзадҳо метавонанд маъракаи пешазинтихоботии худро шурӯъ кунанд. Ин система боиси эҷоди шароити нобаробар барои баъзе номзадҳо гардида, барои номзадҳои мустақил ва аъзои муҳолифин монеъа шуд.

Танҳо ҳизби ҳуқмрони ХДТ номзадҳои худро дар ҳамаи қисматҳои кишвар пешбарӣ намуд. ХНИТ тақрибан дар нисфи 41 ҳавзаи яқмаддатӣ номзад дошт, дар ҳоле ки ҲК дар 13 ҳавза номзад дошт. ҲК дар баъзе ҳавзаҳо бо ХҲДТ худро муттаҳид сохт. Се ҳизби хурдтари дигар номзадҳои худро танҳо дар чанд ҳавза пешбарӣ карданд ва 77 номзади худпешбар буданд, ки аксарияти онҳо эҳтимолан ба ХҲДТ марбутанд. Номзадҳои ХҲДТ ба захираҳои ҷамъиятӣ - биноҳо, муассисаҳо, нақлиёт ва кормандони мақомоти маҳаллӣ дар муқоиса бо рақибони худ дастрасии бештар доранд, ки ин дар робитаи байни ҳукумат ва ҳизбҳои сиёсӣ раҳна эҷод мекунад.

Маъракаи пешазинтихоботӣ таҳти фишори зиёд қарор дошт ва махсусан мубоҳисаҳои воқеӣ вучуд надоштанд, дар масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар байни ҳизбҳо фарқиятҳои назаррас мушоҳида намешуданд. Тақрибан ду ҳафта пеш аз интихобот маъракаи пешазинтихоботии каме фаъол мушоҳида шуд. Ҳатто пас аз ин ҳам, мусобиқаи чашмраси интихоботӣ мавҷуд набуд ва плакатҳои

таблиғотӣ низ нисбатан кам буданд. Дар баробари он ки номзадҳо ба таври фардӣ маъракаи пешазинтихоботии худро пеш мебаранд, онҳо кӯшиш мекарданд, ки бо овоздиҳандагон камтар мулоқот кунанд, хона ба хона нараванд ё варақаҳои таблиғотиро камтар тақсим намоянд. Номзадҳои муҳолиф дар бораи душвории дарёфти иҷозат барои гирифтани бино ҷиҳати мулоқотҳои пешазинтихоботӣ аз мақомоти маҳаллӣ шикоят мекарданд.

Мутобиқи қонуни интихобот комиссияҳои ҳавзавии интихобот бояд ба ташкили мулоқотҳо бо овоздиҳандагон кӯмак кунанд. Дар амал бошад, аксарияти мулоқотҳои пешазинтихоботӣ на аз тарафи ҳуди номзадҳо, балки аз ҷониби комиссияҳои ҳавзавии интихобот ташкил карда шуданд. Дар саросари кишвар чунин мулоқотҳо бисёр буданд. Дар маҷмӯъ, ҳамаи номзадҳои ҳавза даъват шуда буданд, ҳарчанд Миссияи назорати интихобот (МНИ) мисолҳоеро мушоҳида кард, ки ба номзадҳои муҳолиф дар бораи мулоқотҳои пешбинишаванда хабар дода нашуда буд, дар лаҳзаҳои охир ба онҳо хабар мерасонданд ё барои иштирок намудан дар мулоқот ба онҳо мамониат мекарданд.

Мулоқотҳои ташкилшуда аз ҷониби КҲИ ба номзадҳо имкон медоданд, ки озодона суҳанронӣ кунанд, вале мубодилаи ақидаҳо гоҳ-гоҳ сурат мегирифт ва саволҳои овоздиҳандагон ноҳақиқатан гирифта мешуд. Дар баъзе ҳолатҳо дар ин мулоқотҳо чанд сад овоздиҳанда ҷамъ оварда мешуданд, ҳарчанд баъзе иштироккунандагон изҳор карданд, ки онҳоро ба иштирок водор карда буданд ва номзадҳои муҳолиф шикоят намуданд, ки иштироккунандагони мулоқот пешакӣ аз ҳисоби пуштибонони ҳизби ҳукмрон интихоб шуда буданд. Аксари мулоқотҳо аз ҷониби кормандони мақомоти маҳаллӣ раисӣ карда мешуд, ки онҳо дар баъзе ҳолатҳо ғайриодилона номзадҳои ҳизби ҳукмронро дастгирӣ мекарданд ва суҳанронии номзадҳои дигарро мебариданд. Ба таври умум, ин система ба назорати аз ҳад зиёди мақомоти ҳукуматӣ аз болои маъракаи пешазинтихоботӣ оварда расонд, махсусан аксарияти роҳбарони КҲИ низ кормандони мақомоти маҳаллӣ ва аъзои ҲХДТ буданд.

Дар марҳилаҳои охирини маъракаи пешазинтихоботӣ теъдоди зиёди мисолҳои фишор, таҳдид, тарсдиҳӣ ва монеаҳо ба маъракаи пешазинтихоботии номзадҳои муҳолиф зиёд гардид. Дар як мисол, милиса дар Душанбе чандин бор фаъолонро дастгир намуд, ки плакатҳои интихоботиро меовехтанд, дар баъзе ҳолатҳои алоҳида, ки аз ҷониби Миссияи назорати интихобот тасдиқ шудааст, милисаи шаҳри Душанбе фаъолони тақсимгари варақаҳои интихоботиро боздошт кардааст. Ҳизбҳои муҳолиф дар бораи таҳдидҳо бар зидди худ ё хешовандонашон барои бозпас гирифтани номзодии худ ё тарки ҳизб хабар доданд. Ба баъзе шахсон ба такрор таҳдид шуда буд, ки агар муҳолифинро дастгирӣ намоянд, аз кор озод карда мешаванд. Якчанд ҳизби сиёсии муҳолиф шикоят карданд, ки ба аъзои онҳо ҳамчун нозирон дар рӯзи интихобот шаҳодатнома дода нашуд.

Дониши маъмулӣ ва тавачҷӯҳ ба интиҳобот сарфи назар аз кӯшишҳои КМИР ва СҒХ барои пеш бурдани огоҳии ҷомеа ва ҷалби он бисёр маҳдуд буд. Дар бисёре аз мардум бетафовутии хос дар мавриди сухан гуфтан бар зидди муқаррароти мавҷуда мушоҳида мешуд. Ин тамоюл якҷо бо дараҷаи умумии пасти ҷалби ҷомеа ба раванди демократӣ имтиёзи зиёде ба шахсони мансабдор таъмин менамояд.

Раванди маъракаи пешазинтиҳоботӣ осуда ва ором буд ва нисбат ба интиҳоботи гузашта пешравиҳои назаррас дида мешуд. Ягона ҳодисаи марҳилаи пешазинтиҳоботӣ ин таркиши бомба дар мошин дар беруни Вазорати Ҳолатҳои Фавқуллода ва Мудофиаи Шаҳрвандӣ дар рӯзи 31 январ буд, ки дар натиҷаи он як нафар кушта ва чандин нафар захмӣ шуданд. Ҳарчанд ин ҳодиса мустақиман бо интиҳобот алоқа надорад, вале ин таркиш боиси шиддати вазъият дар Душанбе ва халалдор шудани муҳити ороми интиҳоботӣ гардид.

Арзу шикоятҳо

Шикоятҳо дар бораи масъалаҳои вобаста ба интиҳобот аз ҷониби номзадҳо, ҳизбҳо, овоздиҳандагон, шахсони боэътимод ё нозирон мумкин аст ба суди дараҷаи аввал ё комиссиҳои интиҳоботӣ барои баррасӣ супорида шаванд. Барои баровардани қарор дар бораи шикоятҳо мумкин аст ба комиссияи болоӣ ва судҳои олий арз карда шавад.

То 24 феврал КМИР 56 шикоят қабул кард. Аз инҳо 22 шикоят ба қайди номзадҳо дахл доштанд, ки фақат 3-тои онҳо ба Ҷоиди шикояткунандагон ҳал карда шуданд. 19 шикояти дигарро КМИР ба мақомоти давлатӣ вогузор кард, ки 15-тои он ба интиҳоботи маҷлисҳои маҳаллӣ тааллуқ доштанд. Сарфи назар аз як қатор дархостҳои расмӣ ба Миссияи назорати интиҳобот иҷозати дастрасӣ ба шикоятҳо то 4 рӯз пеш аз интиҳобот дода нашуд ва фақат баъдан 21-тои он ба таври интиҳобӣ нишон дода шуданд, вале ба шикоятҳои боқимонда иҷозат дода нашуд.

То он ҷое ки МНИ тавонист аз маълумоти дастрасшуда муайян намояд, КМИР фақат ба ду шикоят қарори расмӣ баровард ва ба боқимондааш ба воситаи нома ҷавоб дода шуд. Маълум набуд, ки чаро КМИР барои баррасии шикоятҳои гуногун тартиботи гуногунро истифода бурдааст. Ин як мисоли бисёр барҷаста аст. Ба ҳар ҳол Суди олий изҳор кардааст, ки фақат қарорҳои расмии КМИР-ро баррасӣ намуда, шикоятҳои бо нома ҷавобдошударо баррасӣ намекунад. Дар натиҷа теъдоди зиёди шикоятҳо аз имкониятҳои муҳокимаи ҳуқуқӣ маҳрум монданд.

КМИР гурӯҳи кориро барои баррасии арзу шикоятҳо ташкил намуд. Ин гурӯҳ ҳеҷ гоҳ дар маҷлисҳои расмӣ (оммавӣ) иштирок накардааст. Мутобиқи қонуни интиҳобот КМИР бояд қарори худро дар маҷлисҳои расмӣ (оммавӣ) қабул намояд. Ин ҳолатҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки КМИР дар бораи шикоятҳо худсарона қарор қабул кардааст.

Суди Олӣ бисёре аз арзу шикоятҳои ба ин суд воридшударо ба судҳои поёни раво намуд ё эълон кард, ки даъвогар даъво надорад. Нусхаи шикоятҳо дастрас набуданд, ҳарчанд Суди Олӣ нусхаи қарорҳои худро содир карда буд. Ду шикоят аз ҷониби аъзо ё роҳбарони КҲИ аз болои КМИР сурат гирифта буд, вале ҳар ду ҳам инкор карда шуданд, яке ба сабаби он ки қарори расмии КМИР дар бораи он мавҷуд набуд ва дигар ба сабаби он ки роҳбари КҲИ ҳамчун даъвогари парванда баромад накард.

Дар маҷмӯъ норавшан будани муқаррароти қонунӣ барои ҳалли шикоятҳо аз тарафи КМИР ва Суди Олӣ ба таври худсарона тафсир мешуд ва ин раванд ғайри қобили қабул буда, воситаи таъсирбахши баррасии шикоятҳоро таъмин накард.

Вазъияти воситаҳои ахбори омма

Қонуни интихобот чорҷӯби маҳдуди ҳуқуқиро барои пешбурди маъракаи интихобот дар расонаҳои хабарӣ таъмин менамояд. Номзадҳо ва ҳизбҳои сиёсӣ ҳуқуқи истифодаи бепули вақтро дар фазои расонаҳои давлатии электронии ахбори омма (15 дақиқа барои номзадҳо ва 30 дақиқа барои ҳизбҳо) доранд, вале заминаҳои ҳуқуқӣ тартиби истифодаи онро муайян накардааст. Қарори КМИР таҳти рақами 279 (аз таърихи 27 декабри 2004) муқаррароти қонунро тақрор мекунад, вале дастури иловагӣ намедихад. Мутобиқи ин қарор номзадҳо ва ҳизбҳо ҳуқуқ доранд, ки дар расонаҳои ҷопии давлатӣ то 8 саҳифа маводро бепул ҷоп кунанд, чунин имконият дар интихоботи соли 2000 низ вуҷуд дошт.

Назорати расонаҳои хабарӣ аз тарафи МНИ нишон медиҳад, ки маводи интишоркардаи воситаҳои хабарии давлатӣ ва мустақил дармаҷмӯъ хабар ва гузоришҳои таҳлилий ва танқидӣ надоштанд, Фарогириии бетарафона ва мусбати фаъолони сиёсӣ ва натиҷаи сӯҳбатҳои гузаронидаи МНИ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар аксари ҳолатҳо худсензуракуни амал мекунад. Дар маҷмӯъ, расонаҳои хабарӣ ба маъракаи интихоботӣ камтар равшанӣ андохтанд ва ин амал саволро ба миён меоварад, ки оё аксари интихобкунандагон маълумоти гуногун ва кофӣ барои огоҳона овоз додан ба даст оварданд ё не. Вақти бепул муқарраршудаи номзадҳо дар воситаҳои ахбори омма ягона василае буд барои расонидани маълумот ба интихобкунандагон.

Телевизиони давлатӣ дар барномаҳои хабарии худ номзадҳо ва ҳизбҳоро ба таври маҳдуд фаро гирифт (фақат 6 дарсади барномаҳои хабарӣ) ва мувоҳисаи номзадҳоро пахш накард. 63 дарсади ахбори сиёсии телевизиони давлатӣ ба фаъолиятҳои президент ва ҳукуматҳои марказиву маҳаллӣ бахшида шуда буданд, на ба интихобот. Ба ҳар ҳол наздики 30 дарсади ахбори сиёсӣ ба муаррифии КМИР ва дигар комиссияҳои интихоботӣ бахшида шуда буданд. Баъзе ҳизбҳои сиёсӣ ба таври кӯтоҳ дар барномаҳои кӯтоҳи рӯзмарра фаро гирифта шуданд; ҲХДТ ва ҲК беш аз ҳама дар телевизион пахш шуданд. Телевизиони давлатӣ баъзе

барномаҳои давлатиро бо мақсади таъмин кардани интихобкунандагон бо маълумот дар бораи раванди интихобот ташкил намуд. Ба иловаи ин, телевизиони давлатӣ барномаи махсуси интихоботиро барои имкон додан ба интихобкунандагон ҷиҳати баёни ақидаҳои сиёсии худ дар мавриди интихобот ташкил кард.

Ҳамаи шаш ҳизби сиёсӣ 30 дақиқаи вақти эфири бепули худро дар давоми ҳафтаи гузаштаи маъракаи пешазинтихоботӣ барои баромад аз тариқи телевизиони давлатӣ истифода намуданд. Вале ду ҳизби сиёсӣ арз намуд, ки ҷузъе аз барномаи пахшшудаи онҳо аз тарафи телевизиони давлатӣ бурида ва ё тағйир дода шуд; яке аз ходимони телевизион ба МНИ ҳадди ақал дар як ҳолат ин амалро тасдиқ кард. Номзадҳо имкон доштанд вақти бепули эфири худро истифода баранд, ҳарчанд сеяки теъдоди онҳо ин корро анҷом доданд.

Наворҳои таблиғотии маърифати интихобкунандагон ба таври васеъ дар телевизионҳои давлатӣ ва шахсӣ нишон дода шуданд. Вале дар як ҳолат, дар наворҳои таблиғотии иҷтимоӣ оид ба ҷӣ тавр пур кардани бюллетенҳо, овоздиҳандаеро нишон доданд, ки ӯ ба ҲХД-ии ҳоким овоз меод.

Канали телевизионии хусусии Мавҷи Озоди воқеъ дар ноҳияи Восеъ баро ташкил намудани мувоҳиса байни намояндагони ҳизбҳои сиёсӣ ташаббус нишон дод ва раиси КҲИ 37 монетӣ ин ташаббус шуд. Ӯ исрор мекард, ки барнома ё аз тарафи ҳизбҳои сиёсӣ маблағгузорӣ шавад ё ин ки телевизион маблағро барои пӯшонидани хароҷоти ташкили мувоҳиса ба ҳазинаи интихоботии ҳизбҳо хайр кунад. Дар натиҷа барнома қатъ карда шуд.

Таблиғоти пулакӣ аз ҷониби ҳизбҳои сиёсӣ ба таври васеъ истифода нашуд. Фақат баъзе аз онҳо, асосан ҲНИТ ва ҲХДТ чандто таблиғи пулакии сиёсӣ дар воситаҳои мавҷӣ ташкил намуданд. Кумитаи давлатии радио ва телевизион пахши таблиғи пулакии ҲД-ро бо сабаби дар зиндон будани раиси ҳизб М. Искандаров рад намуд, ки ин аз даҳлати зиёд ба пахши пулакии сиёсӣ гувоҳӣ медиҳад. ҲСД ҳам шикоят намуд, ки телевизиони давлатӣ пахши таблиғоти пулакии онҳоро рад кард.

Як ҳафта пеш аз интихобот, телевизиони шахсие дар вилояти Суғд, телевизиони Гули Бодом, ки соҳибаш номзади худпешбар буд, бо қарори Кумитаи Радио ва Телевизион баста шуд. Бастани телевизион чунин арзёбӣ мешуд, ки гӯё он маъракаи интихоботро ғайриодилона инъикос мекард; ғараз аз ин, эҷоди монеаҳост бар зидди маъракаи пешазинтихоботии номзади шинохта, ки рақиби ҳизби ҳукмрон буд.

Аз байни матбуоти ҷопӣ танҳо Азия-Плюс то андозае маълумоти гуногунро дар бораи фаъолиятҳои ҳамаи ҳизбҳои сиёсӣ таъмин намуданд. Камтар аз 25 дарсади номзадҳо имконоти ҷопӣ муаррифии бепулро дар рӯзномаҳои давлатӣ истифода намуданд. Аммо дар Тоҷикистон рӯзномаҳое, ки ҳар рӯз нашр мешаванд, вучуд

надоранд ва мутолиъакунандагони ҳафтаномаҳо низ хело кашуморанд. Ҳамин тарик, маълумоти чопӣ доираи васеи мардумро дар бар гирифта натавонист.

Рӯзномаҳои шахсии Нерӯи Сухан, Рӯзи Нав, Одаму Олам ва Адолат дар давраи пеш аз интихобот натавонистанд, ки рӯи чоп оянд, чунки на чопхонаҳои давлатӣ ва на шахсии воқеъ дар Тоҷикистон онҳоро чоп намекард ва кӯшишҳои чопи рӯзномаҳо дар хориҷи кишвар ва ворид сохтани онҳо ба кишар аз ҷониби ҳукуматдорон нигоҳ карда шуд. Иқдоми натиҷабархаш дар бастании ин рӯзномаҳо ва ҳамчунин ба қайд нагирифтани рӯзномаҳои дигари наваз аз ҷониби мақомот ҷиҳати пайдо нашудани гуногундешӣ таъсири ҷиддӣ расонид. Намунаи амали мунтазаму рӯирости ҳукумат бар зидди васоити ахбори мустақил бо раванди интихоботи демократӣ мувофиқ набуд.

Иштироки занон ва ақалиятҳои миллӣ

Занон умуман дар сиёсати Тоҷикистон ба таври кофӣ иштирок намеkunанд. Ягон зан раиси ҳизби сиёсӣ нест, теъдоди каме аз занон дар вазифаҳои баланди роҳбарӣ дар ҳизбҳои сиёсӣ фаъолият мебаранд. Дар ҳизбҳои сиёсӣ шӯъбаҳои занон вуҷуд надоранд.

Аз шумораи умумии 230 нафар номзад дар байни онҳо 34-то зан буданд. Ҳамаи шаш ҳизби бақайдгирифташуда дар рӯйхати ҳизбии худ занонро ворид карданд, ҳарчанд онҳо дар ҳолате қарор доштанд, ки имкони интихоб шуданашон кам буд. Се нафар номзоди аввали ҳизбҳои ҲХД ва ҲСД зан буданд ва ҲХД занонро ба таври мутаносиб дар рӯйхати худ ҷо додааст. Занон аз 41 ҳавзаи яқмандатӣ дар 14 тояш ҳамчун номзад пешбарӣ шудаанд; дар се ҳавза ду зан ва дар 11 ҳавза як зан пешбарӣ шудаанд.

Сабаби нисбатан кам будани занони дар сиёсат фаъол одатан ба урфу одат, меъёрҳои фарҳангӣ ва вазъияти заъифи иқтисодӣ асос ёфтааст, ки барои бисёрии занон ҷиҳати ба сиёсат ворид шудан монеа эҷод мекунад. Маблағи гарони гарави интихоботӣ барои занон монеаи махсусро пеш овард. Одатан, мардҳои сардори хонавода ба ҷойи занҳо ва дигар аъзои оилаи худ овоз медиҳанд.

Дар Тоҷикистон якчанд ақалиятҳои миллӣ зиндагӣ меkunанд, ки аксарияти онҳо ўзбекони этникӣ мебошанд, ки шумораи онҳо 25 фоизи аҳолиро ташкил медиҳад. Бар зидди қавми ўзбек ягон ҳуқуқвайронкунии рӯирост набуд ва монеаҳои расмӣ низ барои иштироки пурраи онҳо дар раванди интихобот вуҷуд надоштанд. Вале дар айни ҳол, иштироки фаъолонаи аъзои ақалияти ўзбекон дар интихобот ҳамчун номзад ба ҷашм нарасид. Ҳизбҳои сиёсӣ паёми махсуси барои овоздиҳандагони ўзбек равонашударо надоштанд.

Дар баробари бюлетенҳо бо забони тоҷикӣ, бюллетенҳо бо забонҳои ўзбекӣ ва русӣ низ дастрас буданд.

Рӯзи интиҳобот

Рӯзи интиҳобот ором ва осуда буд. Дар 80% шумораи умумии участкаҳои интиҳоботие, ки нозирон ташриф оварданд, овоздиҳиро нозирон ба таври мусбат арзёбӣ карданд. Тибқи маълумоти нозирон, овоздиҳӣ дар маҷмӯъ, ба таври лозим ташкил шуда буд, ҳарчанд баъзе биноҳои участкаҳои интиҳоботӣ (6%) барои овоздиҳӣ мувофиқ набуданд, дар бисёре аз онҳо ҳучраҳои корӣ барои кафолати махфӣ будани овоздиҳӣ вучуд надоштанд.

Овоздиҳӣ ба ҷои дигарон масъалаи ҷиддӣ ва дар ҳама ҷо паҳншуда буд, ки ин ҳолатро нозирон дар беш аз сеяки участкаҳои боздидкардаашон мушоҳида карданд. Дар теъдоди хеле зиёди участкаҳои интиҳоботӣ бюллетенҳо аз назорат берун буданд ё аз тарафи мақомоти интиҳоботӣ ҳисоб карда намешуданд: ба овоздиҳандагон бе пешниҳоди ҳуччати шахсӣ бюллетен дода мешуд (дар 11% участкаҳои интиҳоботии ташрифовардаи нозирон); дар рӯйхати овоздиҳандагон имзоҳои ҳархелаи бо як даст гузошташуда дида мешуданд (55% участкаҳои интиҳоботии ташрифовардаи нозирон); як қатор бюллетенҳои дарёфткардаи участкаҳои интиҳоботӣ дар оғози рӯзи интиҳобот ба протокол ворид карда нашуда буданд (66%). Ин назорати заиф дарро ба рӯи сохтакориҳои ҷиддии эҳтимоли боз кард. Мисолҳои пур кардани бюллетенҳо аз ҷониби аъзои комиссияҳои интиҳоботӣ дар КҲИ 9/КУИ 35 ва КҲИ 7/КУИ 1 баъзе рақамҳои гузоришдодаи комиссияҳои участкавии интиҳоботӣ дар бораи ҳузурӣ овоздиҳандагон дар партави мушоҳидаи нозирон хеле баланд нишон дода шуда буд.

Як қатор участкаҳои интиҳоботӣ пеш аз мӯҳлати таъйиншуда баста шуданд ва гузориш доданд, ки овоздиҳандагон 100 фоиз иштирок карданд.

Бисёре аз нозирон гузориш доданд, ки дар участкаҳои интиҳоботӣ шахсони бесалоҳият ба овоздиҳандагон нишон медоданд, то онҳо ҷӣ гуна бояд овоз диҳанд. Дар як қатор ҳолатҳо нозирони ҳизбҳои сиёсӣ ба участкаҳои интиҳоботӣ роҳ дода нашуданд.

Мутобиқи арзёбии нозирон, тартиботи ҳисобкунӣ ва ҷамъбасти овозҳо нисбат ба ҳуди овоздиҳӣ хеле ва хеле манфӣ буд; ба 53%-и ҳисоби овозҳои назоратшуда нозирон ҳамчун «бад» ё «хеле бад» баҳо доданд. Аксари вақт тартиботи лозимии ҳисобкунӣ риоя намешуд, (яъне бюллетенҳои истифода нашуда дар 32%-и участкаҳои интиҳоботие, ки МНИ ҷараёни ҳисоби овозҳоро мушоҳида кард, беэтибор карда нашуданд ва эътиборнокии бюллетенҳо дар 35%-и раванди ҳисобкунӣ пай дар пай муайян карда нашуд. Бисёре аз комиссияҳои участкавии назоратшуда дониши пасти тартиботи лозимии интиҳоботиро нишон доданд.

Бар хилофи ваъдаҳои тақрорӣ аз ҷониби КМИР дар 80%-и комиссияҳои участкавии назоратшуда нусхаҳои расмӣ протоколҳои натиҷаҳои овоздиҳӣ ба нозирон нишон дода нашуд. Дар 75%-и участкаҳои интиҳоботии ташрифовардаи нозирон мувофиқи талаботи қонун, комиссияҳои участкавии интиҳобот нусхаи протоколро барои шиносоии аҳли ҷомеа овезон накарданд. Дар ҳафт участкаи интиҳоботӣ ба нозирони МНИ барои назорати раванди ҳисоби овозҳо монеа эҷод шуд.

Вайронкориҳои зиёди ҷиддӣ дар вақти гузоришдиҳӣ ва ҷамъбасти натиҷаҳо аз ҷониби КУИ вуҷуд доштанд. Аъзои комиссияҳои участкавии интиҳобот протоколҳои бо қалам пур карда ё протоколҳои холиро ба комиссияҳои ҳавзавии интиҳобот (№3, 4, 5, 13, 17, 28, 31, 33, 37 ва 39) ирсол карданд. Мутобиқи мушоҳидаи нозирон, аъзои КҲИ №1 ва 36 худашон протоколро пур карда, ба сохтакорӣ роҳ доданд. Дар КҲИ №15 ва 19 мушоҳида шудааст, ки протоколҳои КУИ ба ҷои фиристодан ба КҲИ аввал ба идораҳои ҳукумати фиристода шуданд. Баъзе КҲИ ба кори нозирон мамониат карданд (КҲИ №1, 3, 4, 31). Чунин амалҳо дар сатҳи КҲИ мустақилияти раванди ҷамъбасти натиҷаҳоро зерӣ шубҳа қарор медиҳад.

АХБОРИ МИССИЯ ВА ИЗҲОРОТИ РАСМӢ

Ҷаноби Питер Айкер Миссияи Нозирони Интиҳоботии САҲА/ДИДҲБ-ро сарварӣ намуд. МНИ 24 январи соли 2005 дар Душанбе ташкил шуд ва баъдан дарҳол назорати раванди интиҳоботро бо 17 нозирони дарозмуддат дар ҳафт шаҳри кишвар оғоз намуд.

МНИ дар рӯзи интиҳобот 150 нафар нозиронро аз тақрибан 30 давлати узви САҲА сафарбар намуд. Намояндагони сафоратҳои давлатҳои узви САҲА ва шарикони Ҳамкор дар Тоҷикистон ва созмонҳои байналмилалӣ низ нозирони кутухмуддати худро ба МНИ сафарбар карданд. Нозирон дар рӯзи интиҳобот тақрибан 600 маротиба ба тақрибан аз 3000 участкаҳои интиҳоботӣ ба тахминан 500-тои онҳо дар саросари кишвар ташриф оварданд.

САҲА/БДИҲБ тақрибан баъд аз шаш ҳафтаи анҷоми интиҳобот ҳисоботи мукамал дар бораи ин интиҳобот хоҳад ба таъб расонид.

МНИ ба Вазорати Корҳои Хориҷӣ, Комиссияи Марказии Интиҳобот ва Раёйпурсӣ, дигар мақомоти миллӣ ва маҳаллӣ барои мусоидат ва ҳамкориашон ҳангоми назорати интиҳобот изҳори сипос мекунад. МНИ инчунин ба маркази САҲА дар Душанбе ва ҳамчунин ба дигар созмонҳои байналмилалӣ ва сафоратҳои муқими Тоҷикистон барои дастгириашон дар гузаронидани ин миссия миннатдории худро баён мекунад.

Барои маълумоти иловагӣ лутфан тамос гиред бо:

Хонуми Урдур Гуназдотир, сухангӯи ДИДХБ дар Варшава (+48 22 520 0600) ё
Ҷаноби Конрад Олзевский, мушовири интихоботӣ, САҲА/ДИДХБ дар Варшава
(+48 22 520 0600).

Нишони миссияи назорати интихоботи САҲА/ДИДХБ:

Кӯчаи Чехов 41, гузаргоҳи 3

Телефон: +992 372 210 843; факс: +992 372 272 008

e-mail: office@odhr.tajikiston.com

OSCE/ODIHR website: www.osce.org/odhr